

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ СПЕЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ**

БРУШНЕВСЬКА ІРИНА МИКОЛАЇВНА

УДК 376-056.264-053.4"465*05":[376.016:811.161.2'342](043.3)

**ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОГО КОМПОНЕНТА
МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ П'ЯТОГО РОКУ ЖИТТЯ
ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ**

13.00.03 – корекційна педагогіка

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2018

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано у Східноєвропейському національному університеті імені Лесі Українки, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник
Рібцун Юлія Валентинівна,
Інститут спеціальної педагогіки НАПН України,
відділ логопедії,
старший науковий співробітник

Офіційні опоненти:

доктор педагогічних наук,
професор
Пахомова Наталія Георгіївна,
Полтавський національний педагогічний університет
імені В. Г. Короленка,
кафедра спеціальної освіти та соціальної роботи,
завідувач;

кандидат педагогічних наук
Ленів Зоряна Павлівна,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова,
кафедра логопедії,
доцент

Захист відбудеться «29» травня 2018 р. о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.450.01 в Інституті спеціальної педагогіки НАПН України за адресою: м. Київ, вул. М. Берлинського, 9 (зала засідань).

З дисертацією можна ознайомитись у науковій частині Інституту спеціальної педагогіки НАПН України (04060, м. Київ, вул. М. Берлинського, 9).

Автореферат розіслано «27» квітня 2018 р.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Е. А. Данілавічюте

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Мовленнєва компетентність, відповідно до Базового компонента дошкільної освіти України, виступає в якості інтегрованої характеристики розвитку дошкільника й передбачає сформованість мовної та мовленнєвої складових, що забезпечує наявність якісного інструментарію та умінь використовувати його з метою комунікації. Потреби у пізнанні, комунікації та самореалізації дошкільника спонукають його до активного засвоєння мовлення. Саме мовленнєва діяльність у дошкільному віці є підґрунтям формування інтелектуального потенціалу, підвищення пізнавальної активності, якісного розширення світогляду, стимулювання та збагачення комунікативних навичок. Важливість комунікативних навичок полягає в налагодженні продуктивної діалогової взаємодії з метою адаптації до повноцінного соціокультурного життя.

Проблема формування та розвитку мовленнєвої діяльності дітей є достатньо дослідженою у різних галузях наукового пізнання. Зокрема, своєрідність перебігу мовленнєвої діяльності дітей з особливими освітніми потребами досліджувала ціла плеяда вчених (Т. Візель, Г. Волкова, В. Воробйова, Ж. Глозман, Б. Гріншпун, І. Гудим, Г. Жаренкова, Н. Жукова, Е. Данілавічюте, В. Засенко, В. Ковшиков, А. Колупаєва, С. Конопляста, Р. Лалаєва, Р. Левіна, З. Ленів, А. Маркова, І. Мартиненко, Н. Мікляєва, І. Омельченко, Н. Пахомова, О. Проскурняк, Ю. Рібцун, В. Селіверстов, Є. Соботович, І. Омельченко, І. Сухіна, В. Тарасун, В. Тищенко, Л. Трофименко, Н. Уфімцева, Т. Ушакова, Г. Чиркіна, О. Шахнарович, В. Шевченко, М. Шеремет та ін.).

Мовленнєва діяльність досліджується різноаспектно: Т. Ахутіна, М. Жинкін, О. Леонтєв, О. Лурія, Т. Ушакова, Л. Цветкова та ін. – як складнофункціональний двобічний процес; Дж. Брунер, Л. Виготський, Л. Венгер, Д. Годовікова, М. Лісіна, В. Мухіна, С. Рубінштейн, К. Щербакова та ін. – у паралелі з іншими видами пізнавальної діяльності людини; А. Богуш, Н. Гавриш, О. Гвоздев, І. Зимня, Т. Коршун, В. Тихоша, І. Синиця, Ф. Сохін, Л. Щерба – з погляду лінгвістичного функціонування; Л. Андрусишина, Е. Данілавічюте, С. Конопляста, Н. Пахомова, Ю. Рібцун, Є. Соботович, В. Тарасун, В. Тищенко, Л. Трофименко – з позицій поліструктурності (поєднання лінгвістичного, психологічного та психолінгвістичного аспектів).

Більшість наукових розвідок з проблеми розвитку мовленнєвої діяльності дошкільників за умов звичайного онтогенезу (А. Богуш, Н. Гавриш, Л. Гурович, Р. Жуковська, Н. Карпинська, О. Кононко, К. Крутій, О. Лещенко, Т. Піроженко, О. Савченко, Є. Флорина, О. Шахнарович та ін.) та дизонтогенезу (Л. Андрусишина, Л. Бартенєва, Л. Баряєва, Р. Белова-Давід, Т. Волковська, Т. Волосовець, А. Воронова, О. Гаврилушкіна, Ю. Гаркуша, Г. Голубєва, Ю. Кислякова, О. Корнєв, З. Ленів, Л. Лопатіна, О. Мастюкова, Л. Мороз, Н. Нищева, Н. Пахомова, Ю. Рібцун, Є. Соботович, В. Тарасун, В. Тищенко, Л. Трофименко, Т. Туманова, Т. Філічева, Т. Фотєкова, Г. Чиркіна, М. Шеремет, С. Forlin, Т. Loreman, U. Sharma, J. Walsh, L. Wilson та ін.) зосереджена на розвитку саме її лінгвістичного компонента і стосується переважно дітей шостого року життя. При цьому, на відміну від

лінгвістичного, комунікативний компонент мовленнєвої діяльності, що є основою вербальної взаємодії, досліджений науковцями лише побіжно.

Водночас саме у дітей п'ятого року життя фіксується потенційна сформованість основних лінгвістичних і комунікативних парадигм, максимально зростає потреба у комунікативній взаємодії, що зумовлює інтенсивність формування складових комунікативного компонента мовленнєвої діяльності. Однак, у дітей із порушеннями мовленнєвого розвитку мовленнєва діяльність у цей віковий період зазнає деформуючого впливу несприятливих факторів, зумовлюючи вторинні відхилення у комунікативній діяльності. Зазначена контрадикторність щодо необхідності та водночас відсутності методик формування комунікативного компонента у дошкільників саме п'ятого року життя, особливо з порушеннями мовленнєвого розвитку, визначає актуальність обраної теми дисертаційного дослідження.

Зазначені положення зумовлюють актуальність обраної нами теми дисертаційного дослідження **«Формування комунікативного компонента мовленнєвої діяльності дітей п'ятого року життя із загальним недорозвитком мовлення»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Роботу виконано згідно з планом досліджень Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки за комплексною темою: «Когнітивно-поведінкові і психолінгвістичні стратегії подолання психічної травми особистості» (Державний реєстраційний номер 0115U002345).

Тему дисертації затверджено рішенням вченої ради Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (протокол № 6 від 24.12.2015 р.) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації досліджень у галузі освіти, педагогіки і психології НАПН України (протокол № 6 від 27.09.2016 р.)

Мета дослідження – розроблення теоретично обґрунтованої та експериментально апробованої методики формування комунікативного компонента мовленнєвої діяльності дітей п'ятого року життя із загальним недорозвитком мовлення.

Відповідно до мети, визначено такі **завдання дослідження**:

1. Здійснити аналіз науково-теоретичної та методичної літератури з обраної тематики та з'ясувати стан вивчення питань діагностики та компенсації загального недорозвитку мовлення, формування комунікативного компонента мовленнєвої діяльності дошкільників.

2. Визначити особливості, окреслити рівні сформованості основних складових комунікативного компонента мовленнєвої діяльності дітей п'ятого року життя із загальним недорозвитком мовлення.

3. Розробити методику формування комунікативного компонента мовленнєвої діяльності дітей п'ятого року життя із загальним недорозвитком мовлення.

4. Розробити та апробувати програмно-методичний комплект з формування комунікативного компонента мовленнєвої діяльності у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення.

Об'єкт дослідження – мовленнєва діяльність дітей п'ятого року життя із загальним недорозвитком мовлення.

Предмет дослідження – комунікативний компонент мовленнєвої діяльності дітей п'ятого року життя із загальним недорозвитком мовлення.

Теоретико-методологічну основу дослідження склали наукові положення про: мову як знакову систему (Ф. Березін, В. Головін, А. Грищенко, О. Леонт'єв, Л. Мацько, В. Німчук, О. Шахнарович та ін.); практичний взаємозв'язок мовлення та мислення (Д. Браун, Дж. Брунер, Л. Виготський, Дж. Грін, М. Жинкін, О. Леонт'єв, Ж. Піаже, Д. Слобін, О. Шахнарович та ін.); різні види мовленнєвої діяльності, їхню психофізіологічну структуру, загальнофункціональні та специфічні мовленнєві механізми (Т. Ахутіна, Дж. Брунер, М. Вятютнєв, Дж. Грін, М. Жинкін, І. Зимня, О. Леонт'єв, О. Лурія, Є.-П. Пуошлене, Д. Слобін, Є. Соботович, Л. Чистович, G. Miller, J. Rondal та ін.); методи комплексної діагностики і компенсації порушень мовленнєвого розвитку у дітей (Е. Данілавічюте, Л. Волкова, К. Карлепп, С. Конопляста, Р. Лалаєва, З. Ленів, В. Лубовський, О. Лурія, І. Мартиненко, О. Мастюкова, О. Орфінська, Н. Пахомова, Ю. Рібцун, Є. Соботович, В. Тищенко, Н. Трауготт, Л. Трофименко та ін.). Дослідження базувалося на психолінгвістичному підході до аналізу та компенсації порушень мовленнєвого розвитку дошкільників (Л. Андрусишина, О. Аркадьєва, Л. Бартенєва, Е. Данілавічюте, В. Ільяна, О. Леонт'єв, Т. Мельниченко, З. Пригода, Ю. Рібцун, Д. Слобін, Є. Соботович, В. Тищенко, Л. Трофименко, О. Шахнарович, М. Швачкін та ін.), діяльнісному підході у системних наукових дослідженнях (В. Давидов, В. Зінченко, О. Конопкін, О. Леонт'єв, С. Рубінштейн, В. Шадріков, Г. Щедровицький та ін.).

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань використано комплекс методів:

теоретичні: первинні методи (визначення теоретичних позицій дослідження та його ключових понять шляхом вивчення психолого-педагогічної літератури) для наукового аналізу, синтезу, порівняння, інтерпретації, систематизації даних наукових джерел із досліджуваної тематики, окреслення концептуальних засад побудови методик діагностичної та компенсаційної роботи; логіко-аналітичні (дедуктивні та індуктивні) – з метою верифікації наукових припущень і прогнозованих висновків; теоретичне моделювання – для створення педагогічної моделі формування комунікативного компонента мовленнєвої діяльності дітей п'ятого року життя із загальним недорозвитком мовлення;

емпіричні: вторинні інтерпретаційні методи (бібліографічні методи у вигляді збору анамнестичних даних та аналізу даних медико-психолого-педагогічної документації, якісно-кількісний аналіз обробки даних, їхнє обговорення) для виявлення рівня сформованості комунікативного компонента мовленнєвої діяльності; формувальний експеримент для визначення шляхів формування комунікативного компонента мовленнєвої діяльності дітей п'ятого року життя із загальним недорозвитком мовлення;

математично-статистичні: статистичний λ -критерій Колмогорова–Смирнова для кількісного та якісного аналізу експериментальних даних.

Вірогідність здобутих результатів забезпечується: теоретико-методологічним обґрунтуванням вихідних засад і позицій, на основі яких аналізується та узагальнюється здобутий матеріал; широким використанням першоджерел; системним аналізом експериментальних матеріалів; репрезентативністю вибірки; використанням взаємопов'язаних теоретичних, емпіричних і статистичних методів, адекватних меті, предметів та завданням роботи; ефективністю експериментальної роботи в групах компенсуючого типу дошкільних навчальних закладів.

Експериментальна база дослідження: КЗ «Денишівський навчально-реабілітаційний центр» Житомирської обласної ради; КЗ «Дошкільний навчальний заклад № 28 компенсуючого типу (спеціальний) для дітей з вадами розвитку «Вулик» Луцької міської ради; КЗ Дошкільний навчальний заклад № 5 «Пізнайко» Луцької міської ради; КЗ «Дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) № 39 «Казка» Луцької міської ради; КЗ «Дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) № 9 комбінованого типу «Чарівник» Луцької міської ради; КЗ «Дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) № 611 м. Києва; КЗ НВК «Гармонія» Кам'янської міської ради.

Дослідженням було охоплено 317 дітей п'ятого року життя, у тому числі: 210 – із загальним недорозвитком мовлення; 107 – зі звичайним мовленнєвим розвитком.

Наукова новизна здобутих результатів полягає в тому, що:

вперше:

- на засадах психолінгвістичного аналізу визначено психологічні механізми, які лежать в основі порушення формування комунікативного компонента мовленнєвої діяльності дітей п'ятого року життя із загальним недорозвитком мовлення;

- розроблено та теоретично обґрунтовано педагогічну модель формування комунікативного компонента мовленнєвої діяльності дітей п'ятого року життя із загальним недорозвитком мовлення;

- обґрунтовано поняття «комунікативно-розвивальне середовище» та виокремлено його складові;

- визначено організаційно-педагогічні та корекційно-дидактичні умови формування комунікативного компонента мовленнєвої діяльності дітей п'ятого року життя із загальним недорозвитком мовлення;

уточнено та доповнено:

- уявлення про структуру, патогенез та прояви загального недорозвитку мовлення у дітей п'ятого року життя з позицій психолінгвістичного підходу;

- відомості про методи і прийоми роботи з подолання загального недорозвитку мовлення у дошкільників.

подальшого розвитку набули:

- наукові уявлення про мовленнєву діяльність дітей дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення;

- технології комплексної логопедичної діагностики та компенсації загального недорозвитку мовлення з позицій психолінгвістичного підходу.

Практичне значення здобутих результатів полягає в:

- розробленні діагностичного комплексу вивчення комунікативного компонента мовленнєвої діяльності дітей п'ятого року життя із загальним недорозвитком мовлення, який може використовуватися як складова комплексного обстеження психофізичного розвитку дошкільників;
- розробленні методики формування комунікативного компонента мовленнєвої діяльності у зазначеної категорії дітей з урахуванням виявлених психологічних механізмів, які лежать в основі порушень;
- створенні програмно-методичного комплексу з організації та проведення логопедичної роботи з формування комунікативного компонента мовленнєвої діяльності у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення, що сприятиме оптимізації їхнього подальшого навчання;
- можливості використання матеріалів дисертаційного дослідження під час проведення курсів перепідготовки, підвищення кваліфікації педагогічних кадрів; у підготовці та читанні фахових курсів у вищих навчальних закладах за спеціальністю «Корекційна освіта. Логопедія»; укладанні навчально-методичних розробок з логопедії тощо.

Результати дисертаційного дослідження впроваджено в освітній процес навчальних закладів, що підтверджено відповідними документами: Волинський інститут післядипломної педагогічної освіти (довідка № 757/02/13 від 22.11.2017 р.); КЗ «Денишівський навчально-реабілітаційний центр» Житомирської обласної ради (довідка № 311 від 08.12.2017 р.); КЗ «Дошкільний навчальний заклад № 28 компенсуючого типу (спеціальний) для дітей з вадами розвитку «Вулик» Луцької міської ради (довідка № 232 від 05.12.2017 р.); КЗ «Дошкільний навчальний заклад № 5 «Пізнайко» Луцької міської ради (довідка № 121 від 15.11.2017 р.); КЗ «Дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) № 39 «Казка» Луцької міської ради (довідка № 55 від 21.11.2017 р.); КЗ «Дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) № 9 комбінованого типу «Чарівник» Луцької міської ради (довідка № 97 від 23.11.2017 р.); КЗ «Дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) № 611 м. Києва (довідка № 132 від 01.12.2017 р.); КЗ «Житомирський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти (довідка № 03.1-821 від 04.12.2017 р.); КЗ НВК «Гармонія» Кам'янської міської ради (довідка № 214 від 05.12.2017 р.); Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки (довідка № 03-28/02/4647 від 22.11.2017 р.).

Особистий внесок здобувача. У статті, написаній у співавторстві, здобувачеві належать: обґрунтування актуальності ґрунтовного дослідження проблеми формування комунікативного компонента мовленнєвої діяльності дітей п'ятого року життя із загальним недорозвитком мовлення, розкриття сутності механізмів лінгвістичного та комунікативного компонентів мовленнєвої діяльності [10].

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертаційного дослідження висвітлювалися на *міжнародних науково-практичних конференціях* – «Психологія і педагогіка на сучасному етапі розвитку наук: актуальні питання теорії і практики» (м. Одеса, 2015), «Педагогіка та психологія: виклики і сьогодення»

(м. Київ, 2016), «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень» (м. Луцьк, 2016), «Психологія. Цінності. Особистість» (м. Луцьк, 2016), «Психологія та педагогіка: сучасні методики та інновації, досвід практичного застосування» (м. Львів, 2016), «Актуальні проблеми педагогічної освіти: європейський і національний вимір» (м. Луцьк, 2016), «Психологія і педагогіка: сучасні методики та інновації, досвід практичного застосування» (м. Львів, 2016), «Pedagogika Froebela: wyzwaniem dla nauczycieli, szansa dla dzieci» (м. Люблін, Польща, 2016), «Особистість, сім'я, суспільство: питання педагогіки та психології» (м. Львів, 2016), «Актуальні проблеми педагогічної освіти: європейський і національний вимір» (м. Луцьк, 2017), «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень» (м. Луцьк, 2017), «Пріоритетні напрями розвитку сучасних педагогічних та психологічних наук» (м. Одеса, 2017), «Психологія. Цінності. Духовність» (м. Луцьк, 2017), «Modern methods, innovations and operational experience in the field of psychology and pedagogics : Conference proceedings» (м. Люблін, Польща, 2017), «Сучасні проблеми та перспективи розвитку психології і педагогіки» (м. Київ, 2017), «Психологія та педагогіка: методика та проблеми практичного застосування» (м. Львів, 2017), «Психологія і педагогіка на сучасному етапі розвитку наук: актуальні питання теорії і практики» (м. Одеса, 2017) «Актуальні питання сучасних педагогічних та психологічних наук» (м. Одеса, 2018); *міжнародному конгресі* зі спеціальної педагогіки, психології та реабілітології «Інклюзія в новій українській школі: виклики сьогодення» (м. Київ, 2017); *всеукраїнських науково-практичних конференціях* – «Інклюзивна освіта України: проблеми та перспективи розвитку» (м. Луцьк, 2016), «Підготовка конкурентоздатного фахівця початкової освіти в контексті реалізації концепції «Нова українська школа» (м. Луцьк, 2017); *всеукраїнському науково-методичному семінарі* «Освітня програма для дітей від 2 до 7 років «Дитина» (м. Луцьк, 2016); *науково-практичному семінарі* «Особливості мовленнєвих вад дітей старшого дошкільного, молодшого шкільного віку та їх усунення» (м. Луцьк, 2016); під час викладання курсів «Основи дефектології та логопедії», «Методика навчання дітей дошкільного віку з вадами мовлення», «Діагностика та відбір дітей-логопатів до спеціалізованих ДНЗ», «Теорія та історія логопедії», «Практикум з логопедії» студентам Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки; проведення курсів підвищення кваліфікації вчителів-логопедів загальноосвітніх шкіл, шкіл-інтернатів, спецшкіл та дошкільних навчальних закладів на базі Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти та Житомирського інституту післядипломної педагогічної освіти.

Результати дослідження отримали схвалення на засіданнях кафедри педагогіки Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки та засіданнях лабораторії логопедії Інституту спеціальної педагогіки НАПН України (2015–2017 рр.).

Результати дослідження було представлено під час стажування у Вищій школі економіки та інновацій (м. Люблін, Польща, 2017).

Публікації. Основні положення та результати дисертаційного дослідження висвітлено у 32 публікаціях, з них: 14 статей, у тому числі 12 статей (11 – одноосібні) у фахових виданнях України, зокрема, 3 статті – у виданнях, включених

до міжнародних наукометричних баз; 2 статті – у періодичних виданнях інших держав, у тому числі 1 стаття – у виданні, включеному до міжнародної наукометричної бази; 15 публікацій апробаційного характеру; 2 методичних рекомендацій; 1 стаття – в інших виданнях.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (252 найменування, у тому числі 20 – іноземною мовою) і додатків. Загальний обсяг роботи складає 258 сторінок, з них основний зміст викладено на 192 сторінках. Робота містить 9 таблиць та 18 рисунків на 10 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність дослідження; сформульовано мету, завдання, предмет, об'єкт; охарактеризовано теоретичні та методологічні основи дослідження; розкрито наукову новизну і практичне значення здобутих результатів; представлено дані про їхню апробацію та впровадження в практичну діяльність; висвітлено відомості про структуру та обсяг роботи.

У першому розділі – **«Теоретичний аналіз проблеми формування мовленнєвої діяльності дітей із загальним недорозвитком мовлення»** – представлено результати аналізу та узагальнення науково-методичної літератури з проблеми розвитку мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку та його механізмів з позицій комунікативної спрямованості; системно проаналізовано питання загального недорозвитку мовлення дітей у психолого-педагогічних дослідженнях; систематизовано сучасні наукові напрями дослідження компонентів мовленнєвої діяльності у дітей із загальним недорозвитком мовлення.

Специфіку розвитку мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку розкрито у численних дослідженнях науковців (А. Богущ, Л. Виготський, Л. Венгер, Т. Волосовець, Н. Гавриш, О. Гвоздев, Д. Годовікова, І. Зимня, Т. Коршун, Р. Левіна, М. Лісіна, О. Лурія, О. Мастюкова, В. Мухіна, О. Негневицька, В. Тихоша, І. Синиця, Ф. Сохін, О. Шахнарович, С. Шаховська, Л. Щерба, К. Щербакова та ін.), які відзначають складнофункціональність, поліструктурність, мобільність і зв'язок мовленнєвої діяльності з усіма іншими психічними функціями. Водночас наукові вітчизняні та зарубіжні розвідки здійснюються переважно з лінгводидактичних позицій, що, у свою чергу, не забезпечує реалізації психолінгвістичної мотивації виникнення певних мовленнєвих одиниць через потребу дитини у комунікації.

Аналіз механізмів розвитку мовленнєвої діяльності дошкільників, представлений у дослідженнях В. Бельтюкова, О. Вінарської, Н. Гаврилової, О. Гвоздева, В. Глухова, Е. Данілавичюте, Д. Ельконіна, М. Жинкіна, Л. Журової, І. Зимньої, О. Леонтьєва, А. Маркової, В. Орфінської, Ю. Рібцун, Г. Розенгард-Пупко, М. Савченко, Є. Соботович, Є. Тихєєвої, В. Тищенко, С. Цейтлін, М. Швачкіна, підтверджує складність, поетапність, взаємозумовленість і залежність розвитку всіх його складових від комунікативної потреби.

Своєрідність розвитку мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення представлено у дослідженнях Н. Жукової,

І. Кривояз, Р. Лалаєвої, Р. Левіної, І. Мартиненко, І. Марченко, Н. Нищевої, Л. Парамонової, Ю. Рібцун, Є. Соботович, В. Тищенко, Л. Трофименко, О. Усанової, Л. Федорович, Е. Фігерето та ін. Системний аналіз вітчизняних та зарубіжних досліджень проблеми загального недорозвитку мовлення засвідчив неоднозначність підходів науковців (Б. Вільсон, Б. Гріншпун, Р. Левіна, М. Морлі, Є. Соботович, Т. Філічева, Г. Чиркіна та ін.) щодо розуміння та визначення такого поняття. Проведений аналіз засвідчив відсутність узгодженої загальної позиції щодо як структури дефекту цієї форми мовленнєвої патології, так і рівнів мовленнєвого розвитку.

У побудові мовленнєвої діяльності науковцями (І. Зимня, О. Леонтєв, Є. Соботович та ін.) виокремлено лінгвістичний та комунікативний компоненти, охарактеризовано їхню структуру та наголошено на винятковій важливості їхнього формування у дітей із загальним недорозвитком мовлення.

Аналіз науково-теоретичних матеріалів та програмового забезпечення процесу компенсації з дітьми із загальним недорозвитком мовлення (Ю. Кислякова, Л. Лопатіна, Н. Ніщева, Л. Мороз, Ю. Рібцун, Л. Трофименко, Т. Туманова, Т. Філічева, Г. Чиркіна та ін.) дав змогу стверджувати, що особлива увага науковців здебільшого зосереджується на формуванні лінгвістичного компонента мовленнєвої діяльності. У той же час поза увагою залишається формування складових комунікативного компонента мовленнєвої діяльності, який розглядається як процес утримання складної багатоопераційної структури мовленнєвих дій, зокрема, операція ймовірного прогнозування, випереджувального синтезу та аналізу і контролю (самоконтролю) на різних рівнях.

Усе вищезазначене підкреслює необхідність розроблення методики формування комунікативного компонента мовленнєвої діяльності дітей п'ятого року життя із загальним недорозвитком мовлення, а отже, першочергового проведення діагностичної роботи у цьому напрямі з позицій психолінгвістичного підходу.

У другому розділі – **«Особливості сформованості комунікативного компонента мовленнєвої діяльності дітей п'ятого року життя із загальним недорозвитком мовлення»** – визначено та обґрунтовано діагностичний комплекс вивчення комунікативного компонента мовленнєвої діяльності; виявлено та охарактеризовано основні психологічні механізми, що лежать в основі порушення комунікативного компонента мовленнєвої діяльності дітей п'ятого року життя із загальним недорозвитком мовлення; представлено результати констатувального етапу дослідження та їхній аналіз.

Аналіз методологічної бази психодіагностичних методик вивчення пізнавальної діяльності дітей (Б. Абушкін, Г. Айзенк, О. Басов, С. Велієва, Ю. Гільбух, Ю. Гіппенрейтер, С. Забрамна, А. Зак, Т. Ілляшенко, Я. Йєрасик, Л. Житнікова, Р. Кир'янова, С. Кулачківська, С. Ладивір, Р. Немов, А. Палій, Л. Проколієнко, О. Проскура, Л. Тихомирова та ін.) та спеціальних методик дослідження мовленнєвого розвитку дошкільників за умов онтогенезу та дизонтогенезу (Т. Алтухова, Т. Варенова, І. Власенко, В. Голод, Е. Данілавічюте, Н. Жукова, С. Зоріна, М. Ільїна, І. Колповська, Р. Лалаєва, З. Ленів, І. Мамайчук, І. Мартиненко, О. Мастюкова, Н. Пахомова, Ю. Рібцун, В. Селіверстов,

Є. Соботович, Л. Спірова, В. Тарасун, Л. Трофименко, Л. Федорович, Т. Філічева, Г. Чиркіна та ін.) дав змогу обґрунтувати та розробити діагностичний комплекс вивчення комунікативного компонента мовленнєвої діяльності дітей п'ятого року життя із загальним недорозвитком мовлення.

Основний його зміст склали два діагностичних блоки (діагностика пізнавального розвитку та діагностика мовленнєвого розвитку).

До першого блоку увійшли пізнавальні завдання з вивчення зорового та слухового сприймання, уваги та їхніх основних показників (стійкість, розподіл, концентрація зорової та слухової уваги), зорової, слухової, словесно-логічної, рухової, короткочасної, довгочасної, оперативної, мимовільної, довільної пам'яті та мнестичних процесів (запам'ятовування, збереження, відтворення, упізнавання), операції зорового, слухового, рухового ймовірного прогнозування, розумових операцій аналізу і узагальнення, процесу класифікації, міркування, розуміння дітьми змісту сюжетних картин, з діагностики емоційно-вольової сфери.

До другого, мовленнєвого, блоку увійшли завдання з діагностики артикуляційної та дрібної моторики рук, фонематичної системи мовлення, звуковимови та складової структури слів, словникового запасу, граматичної складової мовлення, операції ймовірного прогнозування на невербальному (граматичне, складове, лексичне, морфологічне, синтаксичне) та вербальному (фонологічне, фонетичне, складове, лексичне, морфологічне, граматичне, синтаксичне) рівнях, обстеження зв'язного мовлення. Проведене дослідження вказує на важливість операції ймовірного прогнозування як динамічного процесу, індикатора практичної реалізації висловлювання, цілісної сформованості зв'язного мовлення.

Проведений системний аналіз даних науково-теоретичної літератури дав змогу виокремити такі оціночні критерії визначення рівнів сформованості комунікативного компонента мовленнєвої діяльності, як-от: комунікативно-когнітивний, емоційно-поведінковий, критерій пізнавальної самостійності. Обґрунтовані критерії дали підстави виокремити високий, достатній і низький рівні сформованості складових комунікативного компонента мовленнєвої діяльності дітей п'ятого року життя зі звичайним мовленнєвим розвитком та загальним недорозвитком мовлення, визначити характер мовленнєвих відхилень та психологічні механізми порушень, врахувати їх під час розроблення диференційної методики формування комунікативного компонента мовленнєвої діяльності дітей п'ятого року життя із загальним недорозвитком мовлення.

За результатами проведеної діагностики, встановлено, що у дітей п'ятого року життя із загальним недорозвитком мовлення (І група) наявні складні варіативні поєднання порушень пізнавального та мовленнєвого розвитку, на відміну від дошкільників із типовим розвитком (ІІ група). Особливості пізнавального розвитку обумовлені специфікою, характерною для дітей з органічною недостатністю роботи центральної нервової системи. Практично всі його складові виявилися порушеними частково (зорове сприймання (І – 18,4 %, ІІ – 71,2 %), зорова увага (І – 25,0 %, ІІ – 69,4 %) та зорова пам'ять (І – 21,2 %, ІІ – 75,3 %), рухова пам'ять (І – 44,1 %, ІІ – 81,0 %)) або в значній мірі (слухове сприймання (І – 12,3 %, ІІ – 72,7 %), слухова

увага (I – 8,0 %, II – 67,1 %) та слухова пам'ять (I – 16,6 %, II – 72,5 %), операції порівняння (I – 23,5 %, II – 75,4 %), узагальнення (I – 0 %, II – 67,1 %), класифікації (I – 11,8 %, II – 63,7 %), систематизації (I – 0 %, II – 71,4 %). Цим обумовлено зафіксовані прояви недостатності операційної складової мислення, недостатня сформованість операцій наочно-образного мислення, операції ймовірного прогнозування, нестійкість і швидка виснажуваність сприймання, уваги та пам'яті дітей п'ятого року життя із загальним недорозвитком мовлення.

Окрім цього, аналіз результатів діагностики рівня сформованості основних компонентів психомовленнєвого розвитку дітей п'ятого року життя із загальним недорозвитком мовлення дав можливість визначити неоднорідні специфічні порушення, зумовлені різною етіологією виникнення такого дизонтогенезу: недостатня сформованість фонематичного сприймання (I – 17,0 %, II – 49,1 %), фонематичного слуху (I – 0 %, II – 60 %), фонематичного аналізу (I – 5,3 %, II – 56,4 %) та фонематичних уявлень (I – 12,0 %, II – 57,1 %), ймовірного прогнозування на фонологічному рівні (I – 12,6 %, II – 60,9 %); недостатня сформованість чітких артикуляційних рухів (I – 28,4 %, II – 82,4 %), акустико-просторових уявлень щодо звукового контуру слова (I – 15,5 %, II – 78,6 %), порушення операцій невербального та вербального складового ймовірного прогнозування (I – 3,4 %, II – 52,2 %); обмеженість словникового запасу, диспропорційність між обсягом активного і пасивного словника, вербальні парафазії, несформованість семантичних полів, труднощі актуалізації словника (I – 2,2 %, II – 60,3 %), несформованість лексичного ймовірного прогнозування (I – 0,5 %, II – 61,5 %); спотворення синтаксичної структури речення, порушення всіх аспектів лексико-граматичного структурування комунікативного висловлювання (I – 0 %, II – 55,5 %), несформованість граматичного (I – 0,3 %, II – 72,1 %), морфологічного (I – 0 %, II – 55,3 %) та синтаксичного ймовірних прогнозувань (I – 0,2 %, II – 54,3 %). Було встановлено, що у комплексі ці чинники негативно впливають на формування комунікативного компонента мовленнєвої діяльності дітей п'ятого року життя із загальним недорозвитком мовлення.

Аналіз результатів дослідження дав змогу встановити, що недостатня сформованість лінгвістичних одиниць призводить до значних утруднень у породженні зв'язних мовленнєвих висловлювань на етапі їхнього прогнозу, реалізації та поточного контролю. Отримані результати вказують на стійкий виражений недорозвиток ймовірного прогнозування як важливої складової комунікативного компонента мовленнєвої діяльності дітей п'ятого року життя із загальним недорозвитком мовлення.

Результати комплексного діагностичного дослідження сформованості комунікативного компонента мовленнєвої діяльності дітей п'ятого року життя із загальним недорозвитком мовлення засвідчили необхідність виділення груп дітей із третім рівнем мовленнєвого розвитку з урахуванням результатів формування основних процесів, що лежать в основі комунікативної діяльності: 1) діти із порушенням мовленнєвого розвитку та особливостями зорової модальності; 2) діти із порушенням мовленнєвого розвитку та особливостями розвитку процесів уваги;

3) діти із порушенням мовленнєвого розвитку та особливостями мнестичних процесів.

Отже, експериментально підтверджено, що комунікативний компонент мовленнєвої діяльності дітей п'ятого року життя із загальним недорозвитком мовлення формується шляхом складної багатоаспектної взаємодії пізнавальних та мовленнєвих структур. Аналіз результатів проведеного комплексного діагностичного дослідження свідчить про необхідність розроблення відповідної диференційованої методики компенсаційної роботи.

У третьому розділі – **«Методика формування комунікативного компонента мовленнєвої діяльності дітей п'ятого року життя із загальним недорозвитком мовлення»** – теоретично обґрунтовано організаційні форми, принципи, зміст, педагогічні умови та етапи впровадження педагогічної моделі формування комунікативного компонента мовленнєвої діяльності дітей п'ятого року життя із загальним недорозвитком мовлення; методику формування комунікативного компонента мовленнєвої діяльності дітей п'ятого року життя із загальним недорозвитком мовлення; узагальнено здобуті результати проведеної експериментальної роботи.

Результати, одержані на констатувальному етапі дослідження, дали змогу розробити педагогічну модель формування комунікативного компонента мовленнєвої діяльності дітей п'ятого року життя із загальним недорозвитком мовлення, зміст, методи і прийоми компенсаційної роботи в якій спрямовані на подолання порушень формування складових комунікативного компонента мовленнєвої діяльності, а саме процесу ймовірного прогнозування, що проявляється на всіх рівнях мовлення – від складу до тексту, причому, чим ширший контекст і складніша структура цілого повідомлення, тим більше сприйняття залежить від ймовірнісної оцінки всього повідомлення.

Теоретично обґрунтовано і розроблено методику формування комунікативного компонента мовленнєвої діяльності дітей п'ятого року життя із загальним недорозвитком мовлення, яка була реалізована в компенсаційно-комунікативній роботі в трьох групах, що об'єднані прогнозованим спільним результатом. Зміст запропонованих напрямів роботи ґрунтується на виявлених особливостях розвитку: порушеннях мовленнєвого розвитку, особливостях зорової та слухової модальності, недорозвитку психічного процесу сприймання, операцій уваги, пам'яті, мисленнєвих операцій, зокрема, несформованості операції ймовірного прогнозування.

Дослідження, відповідно до експерименту, відбувалося за такими етапами: діагностико-превентивним, комунікативно-діяльнісним, комунікативно-аналітичним. Кожен етап передбачав диференційовані мету, завдання, методи і прийоми роботи, однак включав домінантні спільні напрями послідовного формування ймовірного прогнозування як найбільш «чутливої» та індикативної складової комунікативного компонента мовленнєвої діяльності.

У процесі експериментальної роботи визначено низку пріоритетних педагогічних умов, дотримання яких забезпечує ефективність формування комунікативного компонента мовленнєвої діяльності, як-от:

1. Організаційно-педагогічні: а) наявність у дошкільному навчальному закладі команди фахівців, яка здатна комплексно забезпечити формування комунікативного компонента мовленнєвої діяльності; б) створення комунікативно-розвивального середовища; в) використання усіх видів діяльності, їхньої послідовності з метою формування комунікативного компонента мовленнєвої діяльності.

2. Компенсаційно-дидактичні: а) застосування комплексної поетапної методики формування комунікативного компонента мовленнєвої діяльності дітей п'ятого року життя із загальним недорозвитком мовлення; б) реалізація прогнозування взаємодії учасників педагогічного процесу з формування комунікативного компонента мовленнєвої діяльності.

У ході дослідження нами запропоновано алгоритм формування ймовірного прогнозування як важливої складової комунікативного компонента мовленнєвої діяльності дітей п'ятого року життя із загальним недорозвитком мовлення, що передбачає розвиток пізнавальних функцій і стимулювання свідомої комунікативної активності на основі засвоєного мовленнєвого досвіду. За результатами формувального етапу дослідження встановлено, що контрольний зріз стану сформованості слухового та зорового сприймання показав зростання високого рівня виконання запропонованих завдань в експериментальній групі з 10,2 % до 25,9 %. Відбулося суттєве покращення формування процесів уваги: 12,5 % дітей мали високі показники на початку I півріччя і 29,9 % – в кінці II півріччя. Кількісні показники розвитку процесів пам'яті зросли від 10,5 % до 29,3 %. У переважній більшості дітей ЕГ зафіксовано зростання високих показників сформованості образно-логічного мислення з 6,4 % до 28,0 %.

Показники мовленнєвого розвитку також зазнали суттєвих позитивних змін. Сформованість фонематичних процесів залишається проблемною ланкою мовленнєвого розвитку дітей п'ятого року життя із загальним недорозвитком мовлення, незважаючи на те, що тут спостерігається позитивна динаміка зростання від 7,3 % до 28,9 %. Збагачення комунікативного досвіду дітей вплинуло на різноплановість вживання запропонованих слів у різних граматичних формах.

Однак правильне узгодження іменників з прикметниками та дієсловами у роді, числі та відмінку має фрагментарний характер, що свідчить про незакінченість процесу формування розуміння граматичних категорій – зростання показників від 0 % до 20,9 %.

Пріоритетним для нашого дослідження було вивчення результатів сформованості навичок зв'язного мовлення дітей п'ятого року життя із загальним недорозвитком мовлення. Встановлено, що комунікативні висловлювання характеризуються збагаченням змісту, розширенням діапазону пізнавальної зацікавленості, різноманітністю використаних лексичних одиниць, покращенням граматичної та синтаксичної побудови, спрямованістю на комунікативну взаємодію з однолітками та дорослими. Отримані дані засвідчили зростання показників від 0 % до 17,6 %.

Аналіз результатів сформованості операції ймовірного прогнозування різних модальностей як індикативної складової комунікативного компонента мовленнєвої діяльності продемонстрував результативність застосованої методики – суттєве

зростання показників високого та достатнього рівнів (із 3,3 % до 24,1 %).

На основі порівняння результатів (див. рис. 1) за допомогою використання статистичного λ -критерію Колмогорова-Смирнова для кількісного та якісного аналізу експериментальних даних сформованості комунікативного компонента мовленнєвої діяльності в усіх підгрупах дітей із загальним недорозвитком мовлення (зростання показників із 6,1 % до 25,5 %), маємо підстави стверджувати, що впровадження у практику роботи логопедичних груп розробленої нами методики формування комунікативного компонента мовленнєвої діяльності дітей п'ятого року життя із загальним недорозвитком мовлення обумовили статистично значущі зміни у бік зростання в них рівнів сформованості як комунікативного компонента загалом, так і окремих показників. Зважаючи на те, що в контрольній групі, де компенсаційна робота проводилася за традиційними програмами, зміни у рівнях сформованості комунікативного компонента та його показників мають випадковий характер (статистично недостовірні), можемо зробити висновок, що розроблена нами методика є ефективною при формуванні комунікативного компонента мовленнєвої діяльності дітей п'ятого року життя із загальним недорозвитком мовлення.

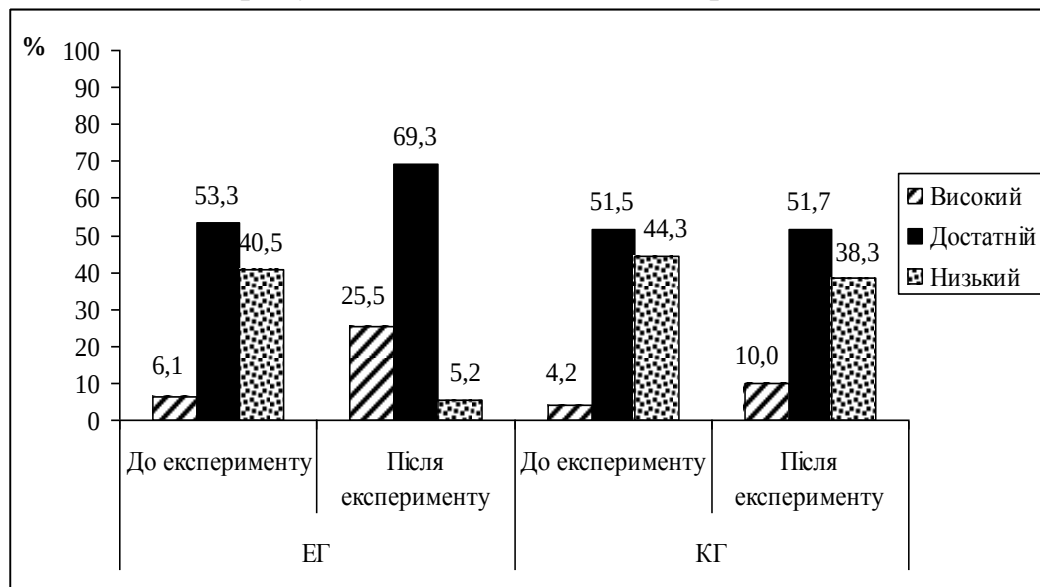

Рис. 1. Результати сформованості комунікативного компонента мовленнєвої діяльності дітей п'ятого року життя із загальним недорозвитком мовлення (у %)

Можемо передбачити, що систематичне використання в освітньому процесі розробленої методики дасть змогу значно покращити стан сформованості всіх складових мовленнєвої діяльності дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне обґрунтування та практичне вирішення проблеми формування комунікативного компонента мовленнєвої діяльності дітей п'ятого року життя із загальним недорозвитком мовлення.

1. Міждисциплінарний теоретичний аналіз наукових джерел, узагальнення практичної імплементації змісту програмно- та навчально-методичного

забезпечення дав змогу виявити контрадикторність сучасних класичних підходів до організації логопедичної роботи з дітьми із загальним недорозвитком мовлення і тим самим підтвердити актуальність вивчення стану сформованості комунікативного компонента мовленнєвої діяльності дітей п'ятого року життя із загальним недорозвитком мовлення та необхідність розроблення методики компенсаційної роботи з деталізацією у спеціальній програмі та відповідних методичних рекомендаціях з метою комплексного подолання мовленнєвих порушень у дошкільників.

2. З огляду на значущість комунікативного компонента у цілісному формуванні мовленнєвої діяльності, з опорою на його психологічну структуру, зважаючи на наукові положення щодо складної багатоаспектної взаємодії пізнавальних та мовленнєвих функцій та операцій, на основі аналізу існуючих методик пізнавального та мовленнєвого розвитку дошкільників, з урахуванням структури мовленнєвого дефекту при загальному недорозвитку мовлення, було теоретично обґрунтовано, розроблено та апробовано діагностичний комплекс вивчення комунікативного компонента мовленнєвої діяльності дітей п'ятого року життя із загальним недорозвитком мовлення. Виділені комунікативно-когнітивний, емоційно-поведінковий критерії і критерій пізнавальної самостійності, показники і шкали оцінювання результатів виконання діагностичних завдань дали змогу виокремити рівні (високий, достатній, низький) сформованості основних складових комунікативного компонента мовленнєвої діяльності дітей п'ятого року життя із загальним недорозвитком мовлення, визначити характер мовленнєвих порушень, а також виявити психологічні механізми, що лежать в їх основі.

3. Кількісний та якісний аналіз результатів апробованого діагностичного комплексу дав змогу визначити особливості формування комунікативного компонента мовленнєвої діяльності дітей п'ятого року життя із загальним недорозвитком мовлення та виявити своєрідність розвитку окремих пізнавальних процесів та їхніх структурних складових, недорозвиток основних систем мовленнєвої діяльності, що лежать в основі деформованих комунікативних інтеракцій дітей зазначеної категорії, зацентувати (з опорою на дані статистичної обробки) на яскраво вираженій недостатній сформованості різних видів вербального та невербального ймовірного прогнозування як індикативної складової комунікативного компонента мовленнєвої діяльності.

4. Визначені психологічні механізми дали змогу виокремити групи дітей: 1) діти з порушеннями мовленнєвого розвитку та особливостями зорової модальності; 2) діти з порушеннями мовленнєвого розвитку та особливостями розвитку процесів уваги; 3) діти з порушеннями мовленнєвого розвитку та особливостями мнестичних процесів. З урахуванням зазначених груп було розроблено педагогічну модель, в якій передбачено дотримання організаційно-педагогічних і компенсаційно-дидактичних педагогічних умов, що сприятимуть ефективному процесу диференційованого формування комунікативного компонента мовленнєвої діяльності дітей п'ятого року життя із загальним недорозвитком мовлення.

5. Відповідно до педагогічної моделі, теоретично обґрунтовано, розроблено та апробовано методику формування комунікативного компонента мовленнєвої діяльності дітей п'ятого року життя із загальним недорозвитком мовлення, яка була реалізована в диференційованій компенсаційно-комунікативній роботі в трьох групах, об'єднаних прогнозованим спільним результатом. Моніторинг результатів формувального етапу експериментального дослідження засвідчив достатньо високі показники ефективності застосування методики формування комунікативного компонента мовленнєвої діяльності у компенсаційній роботі з дітьми п'ятого року життя із загальним недорозвитком мовлення. Розроблення та застосування експериментально апробованого спеціального програмно-методичного комплексу дало змогу сформувати комунікативний компонент мовленнєвої діяльності в усіх підгрупах експериментальної групи.

Перспективними напрямками подальших наукових розвідок є розроблення спеціальних методик діагностики та формування інших складових комунікативного компонента мовленнєвої діяльності дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення, розроблення моделі професійної готовності майбутніх педагогів до здійснення прогностичної діяльності, її використання у роботі педагогів різних типів дошкільних навчальних закладів (загальноосвітніх, спеціальних, компенсуючого типу), ресурсно-інклюзивних центрів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Публікації, що відображають основні наукові результати

Статті у періодичних виданнях інших держав

1. Брушневська І. М. Формування фонетичного компонента мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку в онтогенезі. Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology. 2016. IV (42). С.11-15.
2. Брушневська І. М. Професійна готовність майбутніх педагогів до здійснення прогностичної діяльності в умовах сучасного ДНЗ. Kelm. Scientific issue of knowledge, education, law and management. 2016. № 1 (13). С. 38-47.

*Статті у наукових фахових виданнях України,
які включені в міжнародні наукометричні бази*

3. Брушневська І. М. Види і функції ймовірного прогнозування. Педагогічна освіта: теорія і практика. 2015. № 19. С. 186–191.
4. Брушневська І. М. Обґрунтування критеріально-діагностичного комплексу вивчення комунікативного компонента в дітей п'ятого року життя із ЗНМ. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2016. № 7 (61). С. 245–254.
5. Брушневська І. М. Дослідження стану сформованості процесів пам'яті у дітей п'ятого року життя із загальним недорозвитком мовлення. Педагогічний процес: теорія і практика. 2017. № 3 (58). С. 100–106.

Статті у наукових фахових виданнях України

6. Брушневська І. М. Формування ймовірного прогнозування як психолого-педагогічна проблема. Актуальні питання корекційної освіти (пед. науки). 2015. № 5 (2). С. 21–32.

7. Брушневська І. М. Діагностика сформованості операцій ймовірного прогнозування у дітей п'ятого року життя. Молодь і ринок. 2105. № 7 (126). С. 135–139.
8. Брушневська І. М. Розвиток психолінгвістичних передумов комунікативної діяльності дошкільників засобами логоритміки. Логопедія. 2016. № 8. С.14–19.
9. Брушневська І. М. Механізми розвитку фонематичного компонента мовленнєвої діяльності дітей за умов звичайного онтогенезу. Педагогічні науки. 2016. № LXX (1). С. 84–89.
10. Брушневська І. М., Рібцун Ю. В. Формування комунікативного компонента мовленнєвої діяльності дітей п'ятого року життя із загальним недорозвитком мовлення. Педагогічний часопис Волині. 2016. № 2 (3). С. 109–114.
11. Брушневська І. М. Дослідження сформованості пізнавальних процесів у дітей п'ятого року життя із ЗНМ. Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. 2017. № 1 (350). С. 122–129.
12. Брушневська І. М. Закономірності розвитку фонематичних процесів у дітей п'ятого року життя із ЗНМ. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. 2017. № 33. С. 5–11.
13. Брушневська І. М. Дослідження стану сформованості лексики у дітей п'ятого року життя із загальним недорозвитком мовлення. Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки. 2017. № 3 (58). С. 39–45.
14. Брушневська І. М. Корекційно-комунікативне розвивальне середовище як умова формування комунікативного компонента мовленнєвої діяльності дітей п'ятого року життя із ЗНМ. Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови. 2017. Вип. 13. С. 62–71.

Публікації, що додатково відображають наукові результати

Публікації апробаційного характеру

15. Брушневська І. М. Розвиток психічних процесів у дітей п'ятого року життя із ЗНМ. Психологія і педагогіка на сучасному етапі розвитку наук: актуальні питання теорії і практики : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Одеса, 18–19 груд. 2015 р. Одеса, 2015. С. 32–36.
16. Брушневська І. М. Сучасні тенденції розвитку дитини-логопата. Психологія та педагогіка: сучасні методики та інновації. Досвід практичного застосування : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Львів, 28–29 жовт. 2016 р. Львів, 2016. С. 72–75.
17. Брушневська І. М. Розвиток граматичного ладу мовлення дітей за умов звичайного онтогенезу. Педагогіка та психологія: виклики і сьогодення : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 6–7 травн. 2016 р. Київ, 2016. С. 26–30.
18. Брушневська І. М. Формування фонетичного аспекту мовленнєвої діяльності дошкільників в онтогенезі. Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Луцьк, 17–18 травн. 2016 р. Луцьк, 2016. С. 295–298.

19. Брушневська І. М. Розвиток творчої уяви дітей з вадами мовлення в процесі використання інноваційних технологій. Актуальні проблеми педагогічної освіти: європейський і національний вимір : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Луцьк, 3–5 червн. 2016 р. Луцьк, 2016. С. 52–59.
20. Брушневська І. М. Психічний розвиток дітей 5-го року життя із загальним недорозвитком мовлення. Психологія. Цінності. Особистість : матеріали міжнар. зб. наук. пр. Луцьк, 2016. С. 51–55.
21. Брушневська І. М. Теоретичні аспекти вивчення мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку із ЗНМ. Актуальні проблеми педагогічної освіти: європейський і національний вимір : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Луцьк, 16–17 травн. 2017 р. Луцьк, 2017. С. 32–35.
22. Брушневська І. М. Диференційована діагностика мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку. Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Луцьк, 16–17 травн. 2017 р. Луцьк, 2017. С. 507–510.
23. Брушневська І. М. Формування механізмів мовленнєвої діяльності у дітей дошкільного віку із ЗНМ. Пріоритетні напрями розвитку сучасних педагогічних та психологічних наук : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Одеса, 11–12 серп. 2017 р. Одеса, 2017. С. 38–41.
24. Брушневська І. М. Формування фонетичного аспекту мовленнєвої діяльності дошкільників в онтогенезі. Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Луцьк, 17–18 травн. 2016. Луцьк, 2016. С. 295–298.
25. Брушневська І. М. Особливості розвитку розуміння мовлення у дітей із загальним недорозвитком мовлення. Modern methods, innovations and operational experience in the field of psychology and pedagogics : Conference proceedings, October 20–21, 2017. Lublin. С. 98–101.
26. Брушневська І. М. Корекційно-дидактичні умови формування комунікативного компонента мовленнєвої діяльності дітей п'ятого року життя із загальним недорозвитком мовлення. Сучасні проблеми та перспективи розвитку психології і педагогіки : матеріали міжнар. наук. конф., м. Київ, 1–2 грудн. 2017 р. Київ, 2017. С. 152–155.
27. Брушневська І. М. Організаційно-педагогічні умови формування комунікативного компонента мовленнєвої діяльності дітей п'ятого року життя із загальним недорозвитком мовлення. Психологія і педагогіка на сучасному етапі розвитку наук: актуальні питання теорії і практики : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Одеса, 15–16 грудн. 2017 р. Одеса, 2017. С. 58–61.
28. Брушневська І. М. Використання асоціативних методів в методиці формування комунікативного компонента мовленнєвої діяльності дітей п'ятого року життя із загальним недорозвитком мовлення. Психологія та педагогіка: методика та проблеми практичного застосування : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Львів, 22–23 грудн. 2017 р. Львів, 2017. С. 39–42.
29. Брушневська І. М. Роль партнерської взаємодії з батьками у процесі формування комунікативного компонента мовленнєвої діяльності дітей п'ятого року життя із

ЗНМ. Актуальні питання сучасних педагогічних та психологічних наук : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Одеса, 16–17 лют. 2018. Одеса, 2018. С. 48–51.

Методичні рекомендації

30. Брушневська І. М. Педагогічне моделювання комунікативного компонента мовленнєвої діяльності дітей п'ятого року життя із загальним недорозвитком мовлення. Луцьк : Терен, 2017. 44 с.
31. Брушневська І. М. Діагностика психо-мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку. Луцьк : Терен, 2017. 68 с.

Статті в інших виданнях України

32. Брушневська І. М. Закономірності розвитку дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення. Педагогічний часопис Волині. 2016. № 1 (2). С. 70–75.

АНОТАЦІЇ

Брушневська І. М. Формування комунікативного компонента мовленнєвої діяльності дітей п'ятого року життя із загальним недорозвитком мовлення. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.03 – корекційна педагогіка. – Інститут спеціальної педагогіки НАПН України, Київ, 2018.

У дисертації представлено результати міждисциплінарного аналізу сучасних досліджень проблеми формування комунікативного компонента мовленнєвої діяльності дітей п'ятого року життя із загальним недорозвитком мовлення. Теоретично обґрунтовано, розроблено та апробовано діагностичний комплекс визначення рівня сформованості всіх складових комунікативного компонента мовленнєвої діяльності. Окреслені рівні сформованості комунікативного компонента мовленнєвої діяльності дітей п'ятого року життя із загальним недорозвитком мовлення, що дало змогу визначити характер мовленнєвих порушень та виявити психологічні механізми, що лежать в їхній основі.

Обґрунтовано та розроблено педагогічну модель формування комунікативного компонента мовленнєвої діяльності дітей п'ятого року життя із загальним недорозвитком мовлення з урахуванням основних підходів до її реалізації в умовах спеціальної групи дошкільного навчального закладу.

Теоретично обґрунтовано, розроблено та застосовано методику формування комунікативного компонента мовленнєвої діяльності дітей п'ятого року життя із загальним недорозвитком мовлення. Її специфіка полягає в урахуванні як основи психолінгвістичних механізмів формування комунікативної активності у такої категорії дітей. Визначені організаційні форми, принципи, педагогічні умови, діагностико-превентивний, комунікативно-діяльнісний, комунікативно-аналітичний етапи впровадження, продумані зміст, методи і прийоми компенсаційної роботи спрямовані на подолання порушень формування складових комунікативного компонента, зокрема, процесів ймовірного прогнозування.

Розроблено та експериментально апробовано спеціальну програму та відповідні методичні рекомендації для педагогів з урахуванням основних показників сформованості комунікативного компонента мовленнєвої діяльності дітей п'ятого року життя із загальним недорозвитком мовлення.

Ключові слова: загальний недорозвиток мовлення, комунікативний компонент, мовленнєва діяльність, ймовірне прогнозування, діти п'ятого року життя.

Брушневская И. Н. Формирование коммуникативного компонента речевой деятельности детей пятого года жизни с общим недоразвитием речи. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.03 – коррекционная педагогика. – Институт специальной педагогики НАПН Украины, Киев, 2018.

В диссертации представлены результаты междисциплинарного анализа современных исследований проблемы формирования коммуникативного компонента речевой деятельности детей пятого года жизни с общим недоразвитием речи. Обоснован и разработан диагностический комплекс определения уровня сформированности всех составляющих коммуникативного компонента речевой деятельности. Определены уровни сформированности коммуникативного компонента речевой деятельности детей пятого года жизни с общим недоразвитием речи. Обоснована и разработана педагогическая модель формирования коммуникативного компонента речевой деятельности детей пятого года жизни с общим недоразвитием речи с учетом основных направлений ее реализации в условиях специальной группы дошкольного образовательного учреждения.

Теоретически обоснована, разработана и применена методика формирования коммуникативного компонента речевой деятельности детей пятого года жизни с общим недоразвитием речи. В ее основе лежат психолингвистические механизмы формирования коммуникативной активности данной категории детей, а определенные организационные формы, принципы, педагогические условия, диагностико-превентивный, коммуникативно-деятельный, коммуникативно-аналитический этапы применения, продуманные содержание, методы и приемы компенсационной работы адресно направлены на преодоление нарушений формирования составляющих коммуникативного компонента, в частности процессов вероятностного прогнозирования.

Разработана и экспериментально апробирована специальная программа и соответствующие методические рекомендации с учетом основных показателей сформированности коммуникативного компонента речевой деятельности детей пятого года жизни с общим недоразвитием речи.

Ключевые слова: общее недоразвитие речи, коммуникативный компонент, речевая деятельность, вероятностное прогнозирование, дети пятого года жизни.

Brushnevska I. M. The formation of the communicative component of speech activity of children at the age of five with general underdevelopment of speech. – On the rights of the manuscript.

Dissertation for obtaining a scientific degree of the candidate of pedagogical sciences (Doctor of Philosophy) in specialty 13.00.03 – Correctional Pedagogy (016 Special Education). – Lesia Ukrainka Eastern European National University. Institute of Special Education, National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, 2018.

Speech competence, in accordance with the basic component of Ukrainian preschool education, appears as an integrated characteristic of the development of preschool child and allows for the formation of language and speech components, which provide the availability of quality tools and skills to use it for communication purposes. The necessity of cognition, communication and self-realization of a preschool child encourages him to assimilate speech as soon as possible. Speech activity in the preschool age is the basis for the formation of intellectual potential, increasing cognitive activity, qualitative expansion of the outlook, stimulation and enrichment of communicative skills. The importance of communicative skills consists in establishing of productive dialogue interaction in order to adapt to a complete socio-cultural life.

The dissertation presents the results of the interdisciplinary analysis of modern research on the problem of forming the communicative component of speech activity of children at the age of five with a general underdevelopment of speech. The diagnostic complex of determination of the level of formation of all units of the communicative component of speech activity has theoretically substantiated, developed and tested. The analysis of the results of the diagnosis of the level of formation of the main components of the psycho-speech development of children at the age of five with the general underdevelopment of speech has given an opportunity to identify heterogeneous specific faults, which were caused by different etiology of the occurrence of this dysontogenesis. The levels of formation of the communicative component of the speech activity of children at the age of five with general underdevelopment of speech have determined. It gave an opportunity to determine the nature of speech disorders and to identify the psychological mechanisms underlying them.

The pedagogical model of formation of the communicative component of the speech activity of children at the age of five with general underdevelopment of speech with the account of the basic approaches to its realization in the conditions of a special group of preschool educational institutions has substantiated and developed.

The method of formation of the communicative component of the speech activity of children at the age of five with general underdevelopment of speech has theoretically substantiated, developed and applied. Its specificity lies in the application of psycholinguistic mechanisms for the formation of communicative activity of this category of children, and certain organizational forms, principles, pedagogical conditions, diagnostic-preventive, communicative-efficient, communicative-analytical stages of implementation, thought-out content, methods and techniques of compensatory work have been directed to overcoming offenses of the formation of constituents of the communicative component, in particular the processes of probable forecasting.

The systemical analysis of the data of scientific and theoretical literature has carried out. It gave us an opportunity to distinguish the following evaluation criteria for determining the levels of formation of the communicative component of speech activity, such as: communicative-cognitive, emotional-behavioral, criteria of cognitive independence. The well-grounded criteria gave the bases to highlight the high, sufficient and low levels of formation of the components of the communicative component of the speech activity of children at the age of five with ordinary speech development and general underdevelopment of speech, it also gave us bases to determine the nature of speech deviations and psychological mechanisms of violations, and to take them into account during developing a differential method of formation the communicative component of the speech activity of children at the age of five with a general underdevelopment of speech.

The special curriculum and corresponding methodical recommendations for teachers have developed and experimentally tested, taking into account the main indicators of the formation of the communicative component of the speech activity of children at the age of five with general underdevelopment of speech.

Key words: general underdevelopment of speech, communicative component, speech activity, probable forecasting, children at the age of five.